

03

Journal
of Integrated Sciences

**ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อ
การเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก
อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว**

Social Capital that Affects
the Strengthening of Ban Chik Rice
Center Community Enterprise,
Watthana Nakhon District,
Sakaeo Province.

นงนุช ศรีสุข¹
Nongnuch Srisuk

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว จำนวน 58 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติที่ใช้ในการทดสอบเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก โดยใช้สถิติในการทดสอบ คือ การวิเคราะห์ความถดถอยเชิงพหุแบบขั้นตอน

ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านบรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ และเครือข่าย ส่วนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านทรัพยากร ส่วนผลการวิจัยทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว พบว่า ด้านบรรทัดฐานทางสังคม ด้านความไว้วางใจ และด้านเครือข่ายส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร

1 ดร.สาขาวิชาการบริหารทั่วไป หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตสระแก้ว Corresponding author. e-mail: nongnuchsr@buu.ac.th

จังหวัดสระแก้ว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทุกตัวแปรส่งผลกับการวิจัยครั้งนี้ โดยมีค่า R square เท่ากับ .751 หรือร้อยละ 75.1 อีกร้อยละ 24.9 เป็นตัวแปรที่ยังไม่ได้ศึกษา

คำสำคัญ :

ทุนทางสังคม, การเสริมสร้างความเข้มแข็ง,
วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก, จังหวัดสระแก้ว

Abstract

The objective of this paper is to explore social capital that affects the strengthening of the Ban Chik Rice Center Community Enterprise, Watthana Nakhon District, Sakaeo Province. 58 members of Ban Jig Rice Community Enterprise were selected as a sample group. The statistics used for data analysis were frequency distribution, percentage, mean and standard deviation. The statistics used in the test were to analyze the social capital data that affected the strengthening of the community enterprise of Ban Jig Rice Center. The statistics used in the experiment were stepwise multiple regression analysis.

The results of the research showed that Social capital of Ban Chik Rice Center Community Enterprise Watthana Nakhon District Sakaeo Province The overview is at a high level. The average order is the most to the most, including social norms. Trust and network for strengthening the Ban Chik Rice Center Community Enterprise Watthana Nakhon District Sakaeo Province. The overview is at a high level. The average order is from highest to lowest, namely economic, social, cultural, and resource. As for the research of social capital that affects the strengthening of Ban Chik Rice Center Community Enterprise Watthana Nakhon District Sakaeo Province found that in social norms Trust And the network side Affecting the

strengthening of Ban Chik Rice Center Community Enterprise Watthana Nakhon District Sakaeo Province All variables have an effect on this research with the R square equal to .751 or 75.1 percent. Another 24.9 percent are variables which have not been studied

Keyword :

Social Capital, The strengthening, Ban Chik Rice Center Community Enterprise, Sakaeo Province

● บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยโดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ถึงปัจจุบันเป็นการพัฒนาที่ขาดความสมดุล ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2574-2509 รัฐเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การคมนาคม ขนส่ง ไฟฟ้า เพื่อเป็นพื้นฐานของการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เนื่องจากในขณะนั้น เศรษฐกิจของประเทศขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ผลที่ตามของการพัฒนานี้ทำให้ภาวะทางเศรษฐกิจมีการขยายตัวมาก มาสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 -2564) ได้จัดทำขึ้นในช่วงเวลาของการปฏิรูปประเทศท่ามกลางสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเชื่อมโยงกันใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยได้น้อมนำหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-11 เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและช่วยให้สังคมไทยสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง เกิดภูมิคุ้มกัน และมีการบริหารจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม ส่งผลให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน และปัจจุบันสำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ครั้งนี้ ได้จัดทำบนพื้นฐานของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) ซึ่งเป็นแผนแม่บทหลักของการพัฒนาประเทศ และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) รวมทั้งการปรับโครงสร้างประเทศไทยไปสู่ประเทศไทย 4.0 ตลอดจนประเด็นการปฏิรูปประเทศ นอกจากนั้นได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วนทั้งในระดับกลุ่มอาชีพ ระดับภาค และระดับประเทศในทุกขั้นตอนของแผนฯ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องเพื่อร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาประเทศ รวมทั้งร่วมจัดทำรายละเอียดยุทธศาสตร์ของแผนฯ เพื่อมุ่งสู่ “ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน” (ประพันธ์ นีกระโทก, 2557)

วิสาหกิจชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เลี้ยงตัวเองได้ ฟังตนเองได้ซึ่งมิได้หมายถึงการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวแต่หมายถึงการพัฒนาโดยรวม ดังนั้น การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง จึงเป็นความสามารถพลิกฟื้นความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่แทรกเข้ามาในหมู่บ้านเป็นไปได้เพราะฐานเดิมของ ชุมชนที่มีโลกทัศน์แบบพอเพียงฝังแน่น แสดงออกด้วยวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และแบบแผนการบริโภคที่เป็นอยู่แบบพอเพียง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็มากจากสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมไปมากกว่ามาจากการต้องการของชุมชนเอง โดยพบว่าความเข้มแข็งของชุมชนนั้นประกอบด้วยหลายมิติ ดังต่อไปนี้

1. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ
2. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคม
3. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านวัฒนธรรม
4. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (นภาพรณีย์ หะวานนท์ และคณะ, 2550, หน้า 85)

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก เกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรทำนาในหมู่ที่ 7 ตำบลพัฒนานคร อำเภอดอนจาน จังหวัดสระแก้ว เพื่อแก้ปัญหการทำนาของกลุ่ม โดยการส่งเสริมของสำนักงานเกษตรอำเภอดอนจาน เมื่อปี 2553 มีสมาชิกเริ่มต้นจำนวน 20 คน ได้ยื่นจดทะเบียนและอนุมัติเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2556 ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 58 คน จุดเด่น กลุ่มวิสาหกิจมีศักยภาพในการผลิตข้าวที่มีคุณภาพดี และเมล็ดพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นที่ต้องการของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากข้าวหอมมะลิ 105 ที่ผลิตได้มีเอกลักษณ์คือ เมล็ดข้าวสารยาวเรียวยาว กลิ่นหอมคล้ายใบเตยเมื่อหุงสุก เวลารับประทานข้าวจะกลิ่นหอม เนื้อสัมผัสนุ่ม รสชาติดี และยังได้รับมาตรฐาน GMP เพื่อเป็นการรับรองถึงความปลอดภัยและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ส่วนปัญหาของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิกก็คือ ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเนื่องจากปุ๋ย มีราคา

สูงขึ้น ทำให้ต้องใช้เงินในการลงทุนปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น แต่ราคาข้าวไม่ได้สูงขึ้นตาม ทำให้รายได้ของสมาชิกลดลง และศูนย์ข้าวบ้านจิกยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ทั้งในพื้นที่ใกล้เคียงหรือต่างจังหวัด จึงทำให้เกิดการเข้าถึงได้ยาก แต่ก็สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในวิสาหกิจชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง ทั้งนี้เนื่องมาจากสมาชิกมีความสามัคคีและการเอื้ออาทรต่อกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาโดยตลอด ซึ่งนั่นหมายถึง ทุนทางสังคมที่ดีที่เกิดจากการมีความไว้วางใจเชื่อใจเกิดจากความน่าเชื่อถือ ความซื่อสัตย์และความตั้งใจที่จะพึ่งพากันและกัน บรรทัดฐานทางสังคมการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ใหม่ และสร้างแนวทางการทำงานร่วมกันใหม่ เพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็งโดยการบูรณาการทุนทางสังคมของแต่ละเครือข่ายในท้องถิ่น และการสร้างเครือข่ายใหม่ที่อยู่นอกท้องถิ่นยังจะช่วยเสริมพลังให้กับท้องถิ่นในการบูรณาการทุนทางสังคมที่มีร่วมกันได้ เพื่อให้เกิดการจัดการร่วมกันตามหลักการกลไกประชารัฐที่ดี ซึ่งทำให้ความสามารถพลิกฟื้น ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมเพราะฐานเดิมของชุมชนจิตวิญญาณระบบคุณค่าสำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้านรักเมืองเสียสละและการดูแลสืบต่อไป (อเนก นาคะบุตร, 2545)

ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงเป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนองค์กรในชุมชนที่มุ่งทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้รับประโยชน์ ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำไปสู่กระบวนการจัดการความรู้นอกจากนี้ ในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ยังเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญที่องค์กรทุกองค์กร ตลอดจนบุคคลแต่ละคนจะต้องมี เพราะความรู้ความสามารถเป็นพลังสำคัญของการพัฒนาในยุคเศรษฐกิจ ดังนั้นองค์กรทุกองค์กรจึงมุ่งให้ความสำคัญกับการเพิ่มความรู้แก่บุคลากรมาร่วมเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล และความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง ซึ่งความรู้นี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท

คือ 1. ความรู้เด่นชัด เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสารหรือวิชาการอยู่ในตำราคู่มือปฏิบัติงาน 2. ความรู้ซ่อนเร้น เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา โดยผ่านกระบวนการหนึ่งทีเรียกว่า “กระบวนการจัดการความรู้” ซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องครุททุกองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างให้ความสำคัญ (ประพันธ์ นีกะระโทก, 2557) ทูทางสังคมเป็น “ทุน” เพราะสามารถเพิ่มระดับรายได้ของครัวเรือนโดยวัดทุนทางสังคมจากจำนวนกลุ่ม/องค์กรที่สมาชิกในครัวเรือนเป็นสมาชิกระดับการร่วมมือกันในกลุ่มนั้น และความหลากหลายทางลักษณะของสมาชิกในกลุ่มนั้นๆ ครัวเรือนที่มีระดับตัวชี้วัดดังกล่าวมากกว่า มีแนวโน้มที่จะมีรายได้มากกว่า โดยระดับความเจริญทางเศรษฐกิจและคุณภาพของคนในสังคมเป็นผลมาจากการมีระดับความเชื่อใจไว้วางใจ และบรรทัดฐานทางสังคมในการเกื้อกูลกัน (Norm of trust and reciprocity) และเครือข่ายชุมชน (Civic engagement) ที่มากกว่า ซึ่งคือนิยามของทุนทางสังคมนั้นเอง (Putnum,R.D., 1993)

จากความสำคัญที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว โดยศึกษาทุนทางสังคม ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก และเพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว ผลการวิจัยสามารถนำมาพัฒนาทุนทางสังคมทางด้านเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว เพื่อให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และอาจทำให้มีผู้คนสนใจมากขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว และชุมชนอื่นสามารถนำไปเป็นรูปแบบในการพัฒนาต่อไปในอนาคต

● วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว

● สมมติฐานการวิจัย

ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว

● ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว ตามแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม 3 ประการของ Robert Putnam (1993) สำหรับตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) คือ ทุนทางสังคม ประกอบด้วย 3 ด้านได้แก่ ด้านบรรทัดฐานทางสังคม ด้านความไว้วางใจ และด้านเครือข่าย

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอดอนนาค จังหวัดสระแก้ว ประกอบด้วย 4 ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

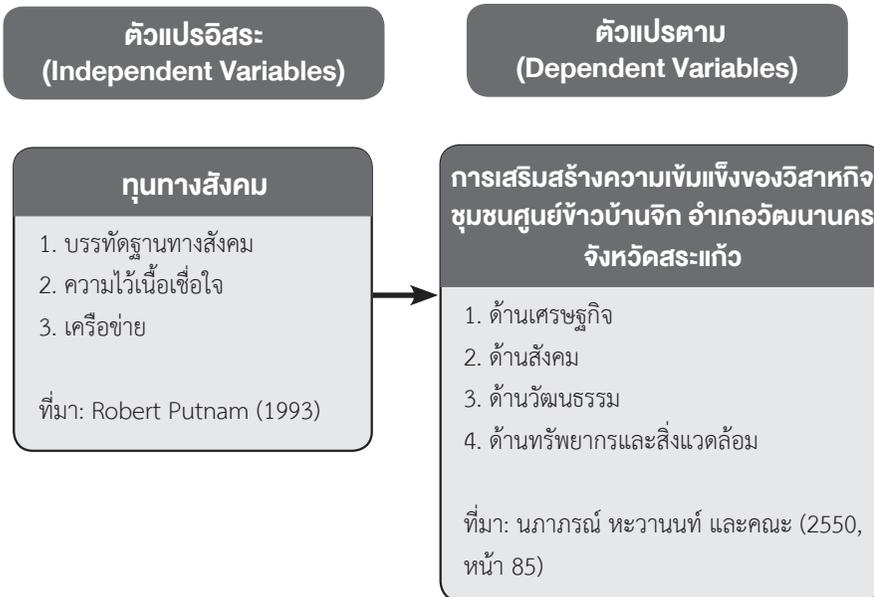
● ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่ส่งต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอพัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

● ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยครั้งนี้มีประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนที่เป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอพัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว จำนวน 58 คน (ข้อมูล ณ เดือนตุลาคม พ.ศ. 2562)

● กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

● นิยามศัพท์เฉพาะ

ทุนทางสังคม (Social capital) หมายถึง ทุนที่เกิดจากการรวมตัวกันร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ ในองค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดขึ้นเป็นพลังในกลุ่ม ชุมชน และสังคม ซึ่งองค์ประกอบหลักทั้งสี่ด้านมีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคมแล้วมีการสั่งสมปรับเปลี่ยนต่อยอดพัฒนาและสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา การที่ภายในชุมชนมีความสามัคคีและการเอื้ออาทรต่อกันและช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยตลอดคือ ทุนทางสังคมที่ดีควรมีในทุกๆ สังคมคมหรือชุมชน สำหรับการศึกษานี้หมายถึง ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอพัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ประกอบด้วย ด้านบรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ และเครือข่าย

ด้านบรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง การดำเนินการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องแสวงหาพันธมิตรหรือเครือข่ายในด้านต่างๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในระดับท้องถิ่นเอง ซึ่งมีหลายเครือข่ายทางสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องพัฒนา รื้อฟื้นความสัมพันธ์ใหม่ และสร้างแนวทางการทำงานร่วมกันใหม่ เพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็งโดยการบูรณาการทุนทางสังคมของแต่ละเครือข่ายในท้องถิ่น

ด้านความไว้วางใจ หมายถึง ความไว้วางใจเกิดจากความน่าเชื่อถือ ความซื่อสัตย์และความตั้งใจที่จะพึ่งพากันและกันระหว่างสองฝ่าย

ด้านเครือข่าย หมายถึง ความสามารถพลิกฟื้น ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่แทรกเข้ามาในหมู่บ้าน เป็นไปได้เพราะฐานเดิมของ ชุมชนที่มีโลกทัศน์แบบพอเพียงฝังแน่น แสดงออกด้วยวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และแบบแผนการบริโภคที่เป็นอยู่แบบพอเพียง แม้จะมี

การเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็มาจากสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมไปมากกว่ามาจากความต้องการของชุมชนเอง เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ความสามารถพลิกฟื้น ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่แทรกเข้ามาในหมู่บ้านเป็นไปได้เพราะฐานเดิมของ ชุมชนที่มีโลกทัศน์แบบพอเพียงฝังแน่น แสดงออกด้วยวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และแบบแผนการบริโภคที่เป็นอยู่แบบพอเพียง เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ประกอบด้วย 4 ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้านชุมชนเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ศักยภาพของชุมชนในการจัดการระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้า

ชุมชนเข้มแข็งทางด้านสังคม หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการที่จะจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนและสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างให้สังคมชุมชนดำรงตนได้อย่างมั่นคงชุมชนเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องชุมชนเข้มแข็งทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการจัดระบบดูแลและแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้

● ระเบียบวิธีการวิจัย

1. **รูปแบบการวิจัย** การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้ระเบียบวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. **กลุ่มเป้าหมาย** กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 58 คน ศึกษาเต็มกลุ่มจำนวนประชากรคิดเป็นร้อยละ 100 ได้แก่ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว จำนวน 58 คน

3. **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

- 3.1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทุนทางสังคมของประชาชนจากหนังสือ เอกสาร และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วกำหนดเป็นกรอบให้ครอบคลุมเนื้อหาและวัตถุประสงค์ที่ทำการวิจัย
- 3.2. สร้างแบบสอบถามเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนตามกรอบที่กำหนดไว้แบบสอบถามมีโครงสร้างแบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ 1) บรรทัดฐานทางสังคม 2) ความไว้วางใจ และ 3) เครือข่าย ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า มี 5 ระดับ ของลิเคิร์ต (Likert Scale)

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านสังคม 3) ด้านวัฒนธรรม 4) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เครือข่าย ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า มี 5 ระดับ ของลิเคิร์ต (Likert Scale)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลและการจัดทำข้อมูล

- 4.1 ขอความอนุเคราะห์นายกองค้การบริหารส่วนตำบลวัฒนานคร ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 4.2 แบบสอบถามส่งถึงประชาชนที่ดำเนินงานเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว จำนวน 58 คน ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อขอความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม จนเสร็จสิ้น
- 4.3 เก็บรวบรวมแบบสอบถามโดยผู้ศึกษาขอรับแบบสอบถามคืนด้วยตนเอง และทำการตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วนของข้อมูลในแบบสอบถาม ก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ

5. สถิติที่ใช้ในการวิจัย

- 5.1 สถิติที่ใช้หาคุณภาพเครื่องมือ ได้แก่ ความตรงเชิงเนื้อหา (validity) นำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นมาเองตามขั้นตอนดังกล่าว นั้น ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) เพื่อวิเคราะห์คุณภาพของเครื่องมือโดยหาค่า IOC (Index of item Objective Congruence) โดยกำหนดค่า IOC มากกว่าหรือเท่ากับ 0.90
- 5.2 สถิติพื้นฐาน ได้แก่ การแจกแจงความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ทูทางสังคม และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว โดยใช้สถิติค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

- 5.3 สถิติที่ใช้ตรวจสอบสมมติฐาน ได้แก่ การวิเคราะห์ความถดถอยอย่างง่าย (Simple Linear Regression Analysis) และการวิเคราะห์ความถดถอยเชิงพหุแบบขั้นตอน (Multiple Linear Regression Analysis) ค่าสถิติที่ใช้ทดสอบความเป็นอิสระกันของความคลาดเคลื่อน คือ ค่าสถิติ Durbin-Watson โดยพิจารณาว่าค่าสถิติ Durbin-Watson อยู่ระหว่าง 1.50-2.50 (อัจฉริยา ปราบอริพาย, 2547) การตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน และพิจารณาค่า VIF (Variance Inflation factor) ถ้าค่า VIF น้อยกว่า 10 แสดงว่าตัวแปรอิสระไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน (Menard, 1995)

● ผลการวิจัย

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย เรื่อง ทูทางสังคมที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการทดลองสมมติฐาน โดยใช้การวิเคราะห์ความถดถอยแบบพหุขั้นตอนในการวิเคราะห์ทูทางสังคมที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

คุณทางสังคมของวิสาหกิจ ชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อ เสริมสร้างความเข้มแข็งของ วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าว บ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
	B	SE	Beta			Tolerance	VIF
ค่าคงที่	1.788	.593		3.017	.004		
ความไว้นื้อเชื่อใจ	.275	.320	.083	.623	.036	.5826	1.210
เครือข่าย	.287	.328	.307	2.246	.029	.788	1.269
บรรทัดฐานทางสังคม	.213	.340	.240	1.847	.050	.744	1.345
R	.799						
R square	.751						
Adjusted R square	.322						
Durbin Watson	2.256						
F-ratio	5.983	(.001*)					

จากตารางที่ 1 การทดสอบเงื่อนไขของ Multiple Linear Regression Analysis พบว่า บรรทัดฐานทางสังคม ความไว้นื้อเชื่อใจ เครือข่าย ไม่เกิดปัญหา Multicollinearity เนื่องจากค่า Tolerance ทุกตัวแปร มีค่ามากกว่า 0.1 และค่า VIF ทุกตัวแปรมีค่าน้อยกว่า 10 แสดงว่า ตัวแปรอิสระไม่มีความสัมพันธ์กัน

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ R ระหว่างตัวแปรอิสระ “ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชน” และตัวแปรตาม “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว” ซึ่งเท่ากับ .799 ดังนั้น ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชน ก็กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว โดยมีค่า R square เท่ากับ .751 หรือร้อยละ 75.1 อีกร้อยละ 24.9 เป็นตัวแปรที่ยังไม่ได้ศึกษา

การทดสอบค่าสถิติทดสอบ F ปรากฏว่าค่า Sig. = .000 ซึ่งน้อยกว่าระดับนัยสำคัญ 0.05 แสดงว่ามีตัวแปรต้นคือ ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนอย่างน้อย 1 ตัว ที่สามารถทำนายผลการเปลี่ยนแปลงของตัวแปรตามคือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

สมการ Multiple linear regression ดังนี้

$$\text{Unstandardized } \hat{y} = 1.788 + 0.275 (X_1) + 0.287 (X_2) + 0.213 (X_3)$$

เมื่อ $\hat{y}$ = การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

(X_1) = ความไว้นื้อเชื่อใจ

(X_2) = เครือข่าย

(X_3) = บรรทัดฐานทางสังคม

$$\text{Standardized } \hat{y} = 0.320 (X_1) + 0.328 (X_2) + 0.340 (X_3)$$

เมื่อ $\hat{y}$ = การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

(X_1) = ความไว้นื้อเชื่อใจ

(X_2) = เครือข่าย

(X_3) = บรรทัดฐานทางสังคม

จากตารางที่ 1 สามารถแสดงความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมของวิสาหกิจส่งผลกระทบต่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว โดยพบว่า ความไว้นื้อเชื่อใจ เครือข่าย และบรรทัดฐานทางสังคม ส่งผลกระทบต่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน

ศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เนื่องจากค่า Sig. น้อยกว่า .05 โดยมีค่า Sig. เท่ากับ .036 .029 และ .050.

● อภิปรายผล

จากการศึกษาทุนทางสังคมของวิสาหกิจส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว โดยศึกษาสมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

ทุนทางสังคม ด้านความไว้วางใจ ด้านเครือข่าย และด้านบรรทัดฐานทางสังคมส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว มีการวางแผนการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ ทำให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจวางแผนการพัฒนาหรือจัดกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน มีการกำหนดหลักเกณฑ์การดำเนินงานพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และมีการรับผลประโยชน์จากกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน สนับสนุนให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีการพัฒนาและแก้ปัญหาในวิสาหกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Robert Putnam (1993) ที่กล่าวว่าทุนทางสังคมด้านเครือข่ายสามารถพลิกฟื้น ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่แทรกเข้ามาในหมู่บ้านเป็นไปได้เพราะฐานเดิมของชุมชนที่มีโลกทัศน์แบบพอเพียงฝังแน่น แสดงออกด้วยวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และแบบแผนการบริโภคที่เป็นอยู่แบบพอเพียง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็มาจากสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมไปมากกว่ามาจากความต้องการของชุมชนเอง เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ

สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิรณัฐ สิงห์พันธ์ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชนกองทุนหมู่บ้านหนองยาง หมู่ที่ 5 ตำบลขำราก อำเภอเมือง จังหวัดตราด ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมของหมู่บ้านหนองยางมี 3 ทุนสำคัญ ได้แก่ ทุนทางสังคมในรูปแบบบรรทัดฐานทางสังคม ทุนทางสังคมในรูปแบบเครือข่าย ทุนทางสังคมในรูปแบบองค์กรชุมชนที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความรู้สึกผูกพันต่อชุมชน ความไว้วางใจและเครือข่ายที่สะท้อนผ่านกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมการดูแลรักษาความปลอดภัยในชุมชน และกิจกรรมการตรวจเยี่ยมบ้านของกลุ่มอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น และพบว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ อมรา พงศาพิชญ์ (2543) ที่กล่าวว่าทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน และ/หรือองค์กรต่างๆ ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่ม และเครือข่าย ทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาคม นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึง ทุนทางสังคมโดยเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ที่มีค่านิยมในการตอบแทนบุญคุณซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนแบบไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งการมีเครือข่ายการตอบแทนและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และกล่าวถึงการนำแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมไปขยายใช้กับงานพัฒนาในปัจจุบัน จากความสอดคล้องกับแนวคิดและการวิจัยที่กล่าวมาที่ล้วนส่งผลสนับสนุนในประเด็นสำคัญในงานวิจัยนี้คือ ทุนทางสังคมของวิสาหกิจที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

● ข้อเสนอแนะ:

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัย ทูทางสังคมที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว โดยในภาพรวมวิสาหกิจชุมชนมีระดับทุนทางสังคมต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจอยู่ในระดับมาก และในภาพรวมวิสาหกิจชุมชนมีบรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ และเครือข่าย ที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจ จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ทูทางสังคมด้านเครือข่ายกลับมีค่าเฉลี่ยที่น้อยที่สุด ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนควรมีการปรับปรุงแก้ไขในด้านเครือข่าย ดังนี้

1. ควรมีสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านจิก โดยการจัดการสอนค้าขายสินค้าออนไลน์ เพื่อเป็นที่รู้จักในการตลาดให้มากขึ้น
2. ควรจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์เพื่อให้มีคนที่รู้จักวิสาหกิจชุมชนมากขึ้น
3. ควรให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความร่วมมือกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการดำเนินการของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนได้ข้อเสนอแนะและแนวทางการดำเนินการและประเมินผลที่หลากหลาย

● ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสระแก้วและจังหวัดอื่นต่อไป
2. ควรศึกษาปัจจัยตัวแปรอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน เช่น การจัดการความรู้ ปัจจัยส่วนประสมการตลาด แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์และแนวทางในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งที่มากขึ้น
3. ควรศึกษารูปแบบการปรับตัวตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชน เพื่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- นภาพรณั ्हะวานนท์ และคณณะ. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประพันธ์ นีกกระโทก. (2557). *ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่องค์กรชุมชนพึ่งพาตนเอง อย่างยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง*. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พีรณัฎฐ์ สิงหพันธ์. (2558). *ทุนทางสังคมในการจัดการสถาบันการเงินชุมชนกองทุนหมู่บ้านหนองหมูที่ 5 ตำบลซำราก อำเภอมือง จังหวัดตราด*. วิทยานิพนธ์สาขาการปกครองท้องถิ่น, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2543). *ธรรมรัฐกับประชาสังคม*. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- อัจฉริยา ปราบอริพาย.(2547). *เทคนิคการวิเคราะห์สถิติโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS : ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Menard, S. (1995). *Applied Logistic Regression Analysis*. Sage University Paper Series on Qualitative Applications in the Social Sciences, 07-106.
- Putnum,R.D. (1993). *The prosperous community: Social capital and economic growth*. Current 356, 4-9.

